

УДК 316.628:342.78

JEL G41

DOI 10.32782/2786-765X/2025-8-5

Горват Т.Ю.

доктор філософії у галузі управління та адміністрування,
Карпатський університет імені Августина Волошина
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0804-916X>

Дуб М.І.

доктор педагогічних наук,
професор кафедри психології, педагогіки та соціальної роботи,
Карпатський університет імені Августина Волошина
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1958-3050>

Вчорашня А.І.

доктор педагогічних наук,
професор кафедри психології, педагогіки та соціальної роботи,
Карпатський університет імені Августина Волошина
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9324-2353>

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФІНАНСОВОЇ МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Статтю присвячено аналізу психологічних чинників фінансової мотивації особистості та їх впливу на економічну поведінку. Розкрито основні аспекти внутрішньої та зовнішньої мотивації, які формують ставлення індивіда до фінансових рішень і процесу досягнення фінансових цілей. Наведено складові мотивації, що визначають поведінку людини. Зазначено, що фінансова мотивація впливає на поведінку та досягнення особистих і професійних цілей людини через фінансові винагороди, змінюючи її ставлення до роботи та життя, підвищуючи рівень продуктивності і задоволення. Водночас, позитивним ефектом фінансової мотивації є також сприяння у реалізації фінансових цілей, зміцнення самооцінки, зменшення стресу, стимулювання творчих здібностей, посилення відданості справі та покращення соціальних взаємин. Наголошено на важливості врахування психологічних аспектів при управлінні особистими фінансами для забезпечення більшої ефективності фінансових рішень. Аргументовано, що розвиток автономної мотивації сприяє покращенню фінансового благополуччя, знижує стрес і підвищує рівень задоволення від досягнутих результатів. Підкреслено значення теорії самовизначення для розуміння мотиваційних процесів у фінансовій сфері та її впливу на особистісний розвиток у контексті економічної поведінки.

Ключові слова: фінансова мотивація, психологічні чинники, психологічні потреби, фінансові рішення, фінансові винагороди.

Постановка проблеми. Психологічні аспекти економічної поведінки впливають на те як людина оцінює свої можливості у фінансовому управлінні, які стратегії заощаджень та інвестицій обирає і як реагує на фінансові труднощі. Фінансова мотивація є ключовим елементом у формуванні економічної поведінки, яка визначає не лише особисте фінансове благополуччя, але й загальну ефективність економічних і управлінських рішень.

Мотивація до фінансових дій є складним процесом, що охоплює низку психологічних, соціальних та економічних факторів та проявляється через прагнення до досягнення певних фінансових цілей, таких як заощадження, інвестування або збільшення доходів. Психологічні чинники фінансової мотивації є важливою складовою у розумінні фінансової поведінки, що допомагають з'ясувати як мотивація формує ставлення до фінансів, а також як правильно використовувати різноманітні

мотиваційні стратегії для досягнення оптимальних результатів.

Різноманітність мотиваційних чинників дозволяє по-різному інтерпретувати вплив як внутрішніх, так і зовнішніх факторів на прийняття фінансових рішень, врахування яких важливе для ефективного управління фінансами як на рівні окремих осіб, так і господарюючих суб'єктів. Серед внутрішніх важливу роль відіграють переконання та установки, які формують фінансові звички, ставлення до ризику, а також готовність до досягнення довгострокових фінансових цілей. Зовнішні фактори, такі як соціальний статус, премії, бонуси, а також економічні стимули здатні впливати на рівень фінансової активності, визначаючи, як організації та окремі особи ставляться до нагород і бонусних систем.

Вивчення впливу психології на фінансові рішення поглиблює знання у галузі економічної поведінки, а також розширює та надає

нові підходи для розвитку ефективних методів управління фінансами у повсякденному житті.

Ефективні підходи до управління фінансами повинні враховувати не виключно економічні, а також психологічні фактори при прийнятті фінансових рішень. Мотивація є ключовим елементом, що визначає досягнення фінансових цілей, відтак її вивчення має важливе не тільки теоретичне, але й практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різних аспектів мотивації, її загальних теорій і концепцій, складових та впливу стали предметом уваги численних дослідників, чії праці стали основою для подальших наукових розробок серед яких Кудінов Д.В. [1], Бондар В. [2], Прокопенко О.В. [3], Калініченко А.В. [4]. Щодо фінансової мотивації та її механізмів, вітчизняні фахові джерела (у тому числі деякі праці згаданих вище авторів) пов'язують її переважно з трудовою діяльністю або мотивацією працівників, розглядаючи в контексті управління персоналом. Водночас психологічні аспекти фінансової мотивації на індивідуальному рівні часто залишаються поза увагою наукових досліджень, що призводить до недостатнього аналізу впливу фінансових стимулів на особисті мотиваційні процеси поза межами трудової сфери.

Для висвітлення основних принципів Теорії самовизначення (Self-Determination Theory, SDT) у контексті фінансової мотивації було розглянуто та узагальнено наукові досягнення Едварда Деці та Річарда Райана [6, 7, 8], які заклали основи розуміння того, як задоволення базових людських потреб впливає на мотивацію та поведінку, зокрема і у фінансовому середовищі.

Метою статті є дослідження психологічних чинників фінансової мотивації особистості та їх впливу на економічну поведінку, прийняття фінансових рішень і досягнення фінансових цілей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мотивація є широким поняттям, яке визначає спрямованість та ефективність особистості, охоплюючи взаємозв'язок між динамічними і змістовними аспектами поведінки та діяльності [1, с. 229].

Бондар В.Д. зазначає, що термін «мотивація» не обмежується виключно психологічним аналізом, а включає в себе також соціальні, соціально-економічні і морально-етичні аспекти поведінки, та, систематизує різні підходи до її трактування, серед яких: сукупність чинників, що впливають на активність

особистості; процес стимулювання членів організації до виконання дій для досягнення її цілей; поняття, що включає всі типи спонукань: мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, мотиваційні установки чи диспозиції, ідеали; процес психічної регуляції конкретної діяльності; система взаємопов'язаних процесів, що забезпечують ефективність діяльності. Науковець резюмує, що термін «мотивація» має два основних напрямки тлумачення. Перший напрямок висвітлює мотивацію як сукупність чинників, що визначають поведінку, таких як мотиви, цілі, потреби, наміри тощо. Другий підхід трактує мотивацію як процес або механізм, який активізує і підтримує поведінкову активність на певному рівні, при цьому вона має динамічний і циклічний характер [2, с. 255–256].

Основними складовими мотивації, що визначають поведінку людини є мотиви, потреби, інтереси, стимули та ситуативні фактори [3, с. 11].

Внутрішня мотивація визначається мотивами, потребами та інтересами особистості, тоді як зовнішня формується під впливом різних стимулів та ситуативних факторів (рис. 1) [3, с. 13].

Прокопенко О.В. виокремлює два види мотивації, кожен з яких може мати усвідомлений або неусвідомлений характер: екстринсивну, що обумовлюється зовнішніми факторами, такими як умови та обставини, що впливають на поведінку, та інтринсивну, яка визначається внутрішніми чинниками, пов'язаними з особистісними характеристиками, такими як мотиви, потреби, установки, інтереси, прагнення та бажання. Зазначається, що внутрішня мотивація звично характеризується особистими мотивами, потребами та інтересами, тоді як зовнішня мотивація формується за допомогою різноманітних стимулів і ситуативних факторів, при чому зовнішні умови значно впливають на внутрішні складові мотивації, адже потреби людини можуть змінюватися під впливом зовнішнього середовища, яке адаптується до нових умов [3, с. 12–13].

Калініченко А.В., розглядаючи мотивацію у контексті процесу впливу на поведінку людини певних факторів, розподіляє його на шість послідовних стадій, а саме:

- перша стадія – виникнення потреби, що проявляється через відчуття нестачі чогось, що вимагає свого задоволення;
- друга стадія – пошук шляхів задоволення потреби, поява якої спонукає людину до дій, обираючи різні способи для її задоволення;
- третя стадія – визначення цілей і шляхів досягнення задоволення потреби;

Рис. 1. Типи мотивації та їх детермінанти

Джерело: складено на основі [3]

• четверта стадія – виконання необхідних дій та кроків для досягнення своїх цілей;

• п'ята стадія – отримання винагороди за виконану роботу, тобто інструменту для остаточного задоволення потреби після докладених зусиль; з'ясування відповідності результату очікуванням, що слугує впливом на подальший рівень мотивації: її зниженню, збереженню чи посиленню;

• шоста стадія – задоволення потреби та визначення її відповідності витраченим зусиллям; припинення діяльності до виникнення нової потреби або продовження пошуків шляхів її задоволення [4, с. 419].

Фахові джерела пов'язують фінансову мотивацію переважно з трудовою діяльністю або мотивуванням працівників, оскільки вона часто розглядається в контексті управління персоналом, де фінансові стимули відіграють ключову роль у підвищенні ефективності та продуктивності працівників. У цьому контексті особливу увагу приділяють механізмам мотивації, таким як заробітна плата, бонуси, премії, а також різноманітним системам заохочень. Водночас, психологічні аспекти фінансової мотивації на індивідуальному рівні часто залишаються поза увагою наукових досліджень, що призводить до недостатнього розгляду впливу фінансових стимулів на особисті мотиваційні процеси, не враховуючи виключно трудову сферу.

Фінансова мотивація є впливом фінансових винагород на поведінку та досягнення особистих і професійних цілей, що здатна суттєво змінювати ставлення до роботи та життя, покращувати продуктивність та задоволення, але залежить від особистих цінностей, потреб та вподобань. Її перевагами є сприяння у досягненні фінансових цілей, підвищення самооцінки, зниження рівня

стресу, розвиток творчих здібностей, зміцнення відданості діяльності та покращення соціальної взаємодії.

Фінансова мотивація може мати різні джерела, такі як внутрішні фактори, взаємодія з іншими людьми або вплив зовнішнього середовища. Ці джерела можуть змінювати рівень та якість мотивації, а також впливати на сприйняття та оцінку отриманих винагород. Серед них:

- Я-концепція та саморегуляція: позитивне сприйняття себе та висока впевненість;
- соціальне порівняння та підтримка: успіх інших і соціальна підтримка;
- цільова орієнтація: чітко визначені та узгоджені з цінностями цілі [5].

З точки зору фінансової мотивації, внутрішня мотивація визначається через індивідуальні потреби та інтереси, які спрямовують людину до досягнення фінансових цілей, тоді як зовнішня мотивація обумовлюється впливом зовнішніх стимулів, таких як фінансові винагороди чи обмеження, а також ситуативними факторами, які можуть або підтримувати, або обмежувати фінансову активність (табл. 1).

Цінним інструментом для розуміння фінансової мотивації є також теорія самовизначення (Self-Determination Theory, SDT), розроблена в 1985 році Едвардом Деці та Річардом Райаном як психологічна модель мотивації, що пояснює, як задоволення основних потреб людини в автономії, компетентності та взаємозв'язках впливає на рівень її мотивації та поведінки, зокрема в контексті зовнішніх та внутрішніх стимулів.

Теорія самовизначення розглядає як умови, що підтримують або обмежують самовизначення, впливають на мотивацію і психологічне благополуччя загалом та охоплює такі основні аспекти:

Таблиця 1

Внутрішні та зовнішні аспекти фінансової мотивації

Внутрішня мотивація в контексті фінансової мотивації		Зовнішня мотивація в контексті фінансової мотивації	
Потреби	фінансові потреби: забезпечення базових життєвих потреб, досягнення фінансової незалежності чи стабільності	Стимули	фінансові винагороди (заробітна плата, бонуси, премії, заохочення), соціальні порівняння чи обмеження (фінансові санкції чи бонуси за виконання фінансових цілей), визнання чи похвала
Інтереси	збереження та примноження власного капіталу, досягнення фінансового добробуту та інвестиційної грамотності.	Ситуативні фактори	соціально-економічні умови, зовнішня економічна ситуація, фінансові кризи, фінансово-економічні фактори впливу (зміни в податковому законодавстві, зміна курсу валют тощо)
Мотиви	фінансова самостійність, досягнення особистих фінансових цілей, навчання, зростання, виклики.		

Джерело: запропоновано авторами на основі [3]

- психологічні потреби, задоволення яких сприяє досягненню оптимальної мотивації та благополуччя: автономія (потреба в самовизначенні), компетентність (потреба у відчутті власної ефективності), взаємозв'язок (потреба в підтримці зв'язку з іншими);

- типи мотивації залежно від ступеня самовизначення, зокрема внутрішня мотивація, яка зумовлена особистими бажаннями та інтересами, та зовнішня, що обумовлена зовнішніми факторами впливу;

- концепція самовизначення, що ґрунтується на досягненні високого рівня мотивації через задоволення вищезгаданих основних потреб.

Автономно вмотивована особистість, задовольняючи відповідну психологічну потребу, характеризується високим внутрішнім ступенем свободи вибору та сатисфакції від власної діяльності. Разом з тим, така автономія може узгоджуватись і з впливом зовнішніх стимулів, однак таких, що інтегруються у її особисті

мотиви, цінності і переконання та можуть інтерпретуватись як власний вибір. У протилежному випадку, коли діяльність здійснюється під зовнішнім контролем, виключно під тиском зовнішніх вимог чи обставин мотивація є контрольованою. Теорія самовизначення підкреслює важливість підтримки автономії в мотивації у зв'язку з її сприянням більш високому рівню внутрішньої мотивації та кращим результатам у різних сферах життя [6, 7, 8, 9].

Теорія самовизначення (SDT) є важливим підходом аналізу фінансової мотивації, пояснюючи, як задоволення основних психологічних потреб в автономії, компетентності та взаємозв'язку впливає на мотивацію особистості. Враховуючи вплив фінансових стимулів на поведінку, теорія самовизначення дозволяє розглянути, як різні фінансові фактори можуть відобразитись на мотивації (табл. 2).

Отже, теорія самовизначення демонструє важливість фінансових стимулів, що підтримують не лише матеріальну винагороду, але

Таблиця 2

Вплив фінансових факторів на задоволення основних психологічних потреб

Основні психологічні потреби в контексті фінансової мотивації	Механізм впливу психологічних потреб на фінансову мотивацію
Автономія	Висока ефективність фінансової мотивації за умови узгодження фінансових стимулів з особистими переконаннями та цінностями індивіда; автономія вибору та самовизначення щодо використання власних фінансових винагород або управління фінансовими цілями
Компетентність	Кореляція фінансових винагород з реальними досягненнями або продуктивністю особистості, і, як наслідок, посилення відчуття власної ефективності. Важливо, щоб ці стимулюючі фактори сприяли розвитку та вдосконаленню навичок, а не тільки були сприйняті як зовнішній тиск
Взаємозв'язок	Застосування фінансових стимулів в контексті командної роботи або групових досягнень, що сприяє зміцненню колективної мотивації та підвищує рівень соціальної підтримки

Джерело: запропоновано авторами на основі [6, 7, 8]

й індивідуальні потреби в автономії, розвитку компетентності та соціальних зв'язках. Такий підхід дозволяє формувати більш стійку та ефективну мотивацію в фінансовій сфері [6, 7, 8].

Крім того, окремі дослідження підтверджують ефективність теорії самовизначення для аналізу мотивації, пов'язаної з управлінням особистими фінансами. Зокрема, у двох дослідженнях була проаналізована взаємодія між автономною, контрольованою мотивацією та її відсутністю з фінансовими знаннями та благополуччям. Результати засвідчили, що автономна мотивація позитивно корелює з фінансовою ефективністю, заощадженням та інвестуванням, а також з відчуттям фінансового благополуччя та самоусвідомленням. Водночас, контрольована мотивація демонструє негативний вплив на фінансове благополуччя, а відсутність мотивації – надмірні витрати і зниження фінансової ефективності. Такі висновки свідчать про важливість розвитку автономної мотивації для покращення фінансових результатів та добробуту [10].

Таким чином, психологічні чинники відіграють ключову роль у формуванні фінансової мотивації, яка, залежно від впливу внутрішніх та зовнішніх факторів, може значною мірою визначати рівень фінансової ефективності та особистого благополуччя.

Висновки. Фінансова мотивація є багатограним феноменом, що включає вплив як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Психологічні аспекти фінансової мотивації допомагають пояснити, як ставлення до фінансів та фінансові рішення можуть змінюватися під впливом зовнішнього середовища, а також особистих переконань і цінностей. Для досягнення стійкої фінансової мотивації важливо враховувати як індивідуальні потреби та переконання, так і зовнішні стимули, що можуть підтримувати або обмежувати фінансову активність. Теорія самовизначення підтверджує важливість забезпечення автономії, компетентності та взаємозв'язку для стимулювання високої фінансової мотивації, що позитивно впливає на досягнення фінансових цілей та загальне благополуччя особистості.

Бібліографічний список

1. Кудінов Д. В. Формування навчальної та професійної мотивації студентів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 35. С. 229–236.
2. Бондар В. Мотивація як чинник підвищення ефективності управління: поняття та основні принципи. *Наукові записки. Серія «Культура та соціальні комунікації»*. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. Вип. 1. С. 255–261.
3. Прокопенко О. В. Конспект лекцій з курсу «Теорія мотивації». Суми: Вид-во СумДУ, 2006. 171 с.
4. Калініченко А. В. Мотивація та мотиваційний процес: сутність та поняття. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. Вип. 42. С. 417–420.
5. What Is Financial Motivation And Why Is It Important. Faster Capital, URL: <https://fastercapital.com/topics/what-is-financial-motivation-and-why-is-it-important.html>
6. Ryan, R. M., & Deci, E. L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55(1), pp. 68–78.
7. Deci, E. L., & Ryan, R. M. The «what» and «why» of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*. 2000. Vol. 11, pp. 227–268.
8. Ryan, R. M., & Deci, E. L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55, pp. 68–78.
9. Theory. Overview. Center for Self-Determination Theory. URL: <https://selfdeterminationtheory.org/theory/>
10. Di Domenico SI, Ryan RM, Bradshaw EL and Duineveld JJ. Motivations for personal financial management: A Self-Determination Theory perspective. *Front. Psychol.* 2022. 13:977818. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.977818>

References

1. Kudinov D. V. (2014) Formuvannia navchalnoi ta profesiinoi motyvatsii studentiv [Formation of academic and professional motivation of students]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. Vol. 35. pp. 229–236. (in Ukrainian)
2. Bondar, V. (2009) Motyvatsiia yak chynnyk pidvyshchennia efektnosti upravlinnia: poniattia ta osnovni pryntsyipy [Motivation as a factor in increasing management efficiency: concepts and basic principles]. *Naukovi zapysky. Seriia «Kultura ta sotsialni komunikatsii»*. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Vol. 1, pp. 255–261. (in Ukrainian)
3. Prokopenko O. V. (2006) Konspekt leksiiv z kursu «Teoriia motyvatsii» [ecture notes for the course «Theory of Motivation»]. Sumy: Vyd-vo SumDU, 171 p. (in Ukrainian)
4. Kalinichenko A. V. (2013) Motyvatsiia ta motyvatsiinyi protses: sutnist ta poniattia. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. Vol. 42, pp. 417–420. (in Ukrainian)

5. What Is Financial Motivation And Why Is It Important. Faster Capital, Available at: <https://fastercapital.com/topics/what-is-financial-motivation-and-why-is-it-important.html>
6. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000) Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, Vol. 55(1), pp, 68–78.
7. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000) The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, Vol. 11, pp. 227–268.
8. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000) Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, Vol. 55, pp. 68–78.
9. Theory. Overview. Center for Self-Determination Theory. Available at: <https://selfdeterminationtheory.org/theory/>
10. Di Domenico SI, Ryan RM, Bradshaw EL and Duineveld JJ (2022) Motivations for personal financial management: A Self-Determination Theory perspective. *Front. Psychol.* 13:977818. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.977818>

Стаття надійшла до редакції 29.01.2025

Tetyana Horvat

PhD,

Augustyn Voloshyn Carpathian University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0804-916X>

Maryna Dub

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Social Work,

Augustyn Voloshyn Carpathian University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1958-3050>

Antonina Vchorashnia

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Social Work,

Augustyn Voloshyn Carpathian University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9324-2353>

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF PERSONAL FINANCIAL MOTIVATION

Objective. The article is devoted to the study of the psychological aspects of financial motivation in individuals and its influence on his economic behavior. **Methods.** Methods include bibliosemantic method, comparative analysis, and statistical methods. **Results.** Financial motivation is considered as a complex phenomenon that encompasses various psychological, social and economic aspects. Both internal and external motivational factors that shape an individual's attitude towards financial decisions and the achievement of financial goals are studied. The importance of taking into account psychological aspects in managing personal finances to ensure effective financial decision-making is emphasized. Special attention is paid to the Self-Determination Theory (SDT) as an important tool for understanding motivational processes and its relevance for the analysis of financial motivation is emphasized. It is noted that financial incentives, aligned with a person's internal beliefs and values, contribute to a high level of intrinsic motivation, which leads to better financial outcomes. The study emphasizes that financial motivation plays a key role in shaping the strategies that people use when dealing with financial difficulties. It is emphasized that financial motivation should be viewed not only as an external influence, but as a dynamic and complex process that includes both internal and external factors. It is concluded that in order to achieve optimal financial results and improve personal financial management, effective motivational strategies that take into account both psychological and financial factors are needed. This approach creates a foundation for improving financial decision-making and improving financial well-being in both personal and professional spheres. **Scientific novelty.** The article examines the influence of psychological factors on financial motivation at the individual level, which is an important addition to existing research, where the main focus is on financial motivation personnel of organizations and allows for a better understanding of how psychological factors shape an individual's economic behavior. **Practical significance.** The article adds new aspects to the existing research on the financial motivation of the individual and the psychological factors that influence it. The study emphasizes the crucial importance of taking into account psychological factors when making financial decisions, which is of great practical importance, since effective management of personal finances requires not only economic knowledge, but also an understanding of the internal and external motives that determine financial activity. In addition, understanding the psychological factors of financial motivation will allow developing the most personalized motivational strategies and programs to increase financial literacy, focusing on changes in the motivational mechanisms of the individual.

Keywords: financial motivation, psychological factors, psychological needs, financial decisions, financial rewards.